

DTÖ UYGULAMALARI VE TÜRKİYE TARIMI ÜZERİNE GÖRÜŞLER

Özgür TEOMAN

(Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisat Bölümü, 06532, ANKARA)

Özet:

21. Yüzyılın başında Dünya Ticaret Örgütü'nün tarımsal ürün ticaretini de diğer sektörler için olduğu gibi istisnai hükümlerden arındırarak serbest ticarete açma isteği, 2000'li yıllara dönük faaliyet programı ile ortaya konulmuştur. 2000'li yıllara dönük Dünya Ticaret Örgütü'nün gündemi, tarımsal ticaretin hedeflenen serbestleştirilmesini, başlıca bölgesel ve resmi ticaret, çevre ve biyoteknoloji başlıkları altında ele almakta ve bu konularda bağlayıcı hükümler getirmektedir. Bu yazıda bu hükümlerin, Türkiye'nin önümüzdeki dönemlerdeki tarımsal ticareti üzerinde meydana getirebileceği muhtemel etkiler, özellikle AB ile olan ticari ilişkilerimiz perspektifinden incelenmiştir.

Abstract:

Reflections upon the Applications of WTO and Turkish Agriculture

According to the activity programme of WTO for the 21'st Century, the agricultural products were also considered to be subjected under free trade. To fulfil the goals of proposed liberalisation of agricultural trade, WTO designed proposals of binding regulations concerning interregional trade and trade under government intervention, together with their environmental and biotechnical aspects. The present research aims at discussing those regulations, and their possible effects upon future Turkish agricultural trade-with special emphasis on the trade with European Union.

Anahtar Sözcükler: D.T.Ö., tarımsal ticaret, A.B. ortak tarım politikası.

Keywords: WTO, agricultural trade, E.U. common agricultural policy.

GİRİŞ

1947 yılında kurulan GATT (Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması) ile temelleri atılan DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü), 21. Yüzyılın başında dünya ticaretini yönlendirme ve denetleme özelliğini giderek artırmış ve bu konuda asli kuruluş olduğunu uluslararası ticarete katılımcı tüm ülkelere kabul ettirmiştir. Tarihsel açıdan incelendiğinde GATT'ın kuruluşundan bu yana gerçekleştirilen sekiz ticaret turunda incelenen ve üzerinde karar alınan konuların giderek genişlediği görülmektedir. Nitekim ilk beş tur sadece tarife indirimleri konusunda yoğunlaşırken, 1964-1967 arasında yapılan Kennedy Turu ilave olarak uluslararası ticarete kullanılan anti dumping ölçütleri üzerinde odaklanmıştır. 1973-1979 arasındaki Tokyo Turu'nda ise incelenen konular arasına tarife dışı ticaret engelleri katılmıştır. Daha yakın bir tarihte; 1986-1993 arasında gerçekleştirilen Uruguay Turu sonrasında kurulan DTÖ ise kapsam olarak en üst düzeye erişmiş ve önceleri GATT çerçevesinde sadece ticarete konu olan mallar üzerinde tartışılırken buna hizmetler ve mülkiyet hakları eklenmiş ve DTÖ bu üç alanı beraberce çevreleyen bir şemsiye vazifesi görür hale gelmiştir (Kennedy, Koo ve Marchant, 1999: 1134).

Gelişen ve artan dünya ticaretinin beraberinde getirdiği kapsam genişlemesinin yanısıra ticaret hacmi açısından iki merkez; ABD ve AB ile gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen ekonomik ve sosyal gelişmeler de DTÖ'nün dünya ticareti üzerindeki etkinliğini artıran önemli bir faktördür. Bu konuda küreselleşme olgusuyla birlikte 1990'lı yıllarda ABD ve AB'nce korumacılığın azaltılmasına yönelik karşılıklı atılmış olan adımlar ile gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınma hedefine yönelik ihracatlarını artırma gayretleri, DTÖ'nün dünya ticaretinin serbestleştirilmesi çabalarına katkı sağlayan gelişmeler olarak değerlendirilebilir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin kronikleşen dış ticaret açıkları ve bu açıkları kapatabilmek için zorunlu koşul olan ihracatlarını artırabilme gayretlerinin, DTÖ'nün önümüzdeki dönemlerde dünya ticaretinin serbestleştirilmesi açısından göstereceği performansta büyük pay sahibi olacağı düşünülmektedir. Bu konuda gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmanın beraberinde getirdiği dinamiklerin, sanayi devriminden itibaren merkez ve çevre ülkeleri arasında süregelen hammadde-mamül mal değişim ilişkisini dönüşüme uğratmış olması büyük önem taşımaktadır. Çünkü artık gelişmiş ülkeler, gelişmekte olan ülkelerle olan ticaretlerinde geçmişte çok fazla korumaya ihtiyaç duymadıkları sınai ürünler açısından korumacılığa yönelmişlerdir.* Bunun yanında tarımsal

* UNCTAD'ın birim emek maliyetlerini baz alan araştırma sonuçları, Brezilya, Şili, Hindistan, Endonezya ve Türkiye'de hazır giyim, plastik ürünleri, metal ürünleri, elektrikli makineler gibi düşük ve orta seviyede teknoloji gerektiren sektörlerin tümünde

üretimde kendine yeterliliğin sağlanmasının ardından pek çok gelişmiş ülkede oluşan tarımsal ürün stokları, bu ülkelerin tarımsal ürünler yönünden de ithalatlarında kısıtlamaya gitmeleri sonucunu beraberinde getirmiştir.

Gelişmekte olan ülkeler açısından DTÖ'nün ticareti serbestleştirme gayretleri karşısında "görünür engeller" olarak nitelenen tarife ve kotalarda önemli indirimlerin sağlanmaya başlanmış olması, bu ülkeler açısından sorunların aşılmakta olduğu yönünde bir kanı uyandırmıştır. Ancak son yıllarda ticarete konu olan mal ve ürünler yönünden ticarete sınırlama getiren sıhhi ve bitki sağlığı ölçütleri, çevre standartları, fikri mülkiyet hakları gibi "görünmeyen engeller" in giderek yaygınlaşması, bu kanıyı oldukça zedelemiş (Aktan, 2000: 30) ve korumacılığı, bu ölçütler aracılığıyla "yeni korumacılık" başlığı altında incelenmesi gereken bir olguya dönüştürmüştür. Türkiye tarımı açısından da yeni korumacılık, özellikle 1990'lı yıllardan itibaren dış ticaretimizde yerleşik bir konuma sahip hale gelen tarımsal mal ve ürün ithalatıyla birlikte yakından incelenmesi ve önlem alınması gereken bir olgu halini almıştır. Günümüz dünyasında ülkeler arasındaki ekonomik ve siyasi güç dengeleri göz önüne alındığında ülkemiz açısından yeni korumacılığın aşılabilmesinde DTÖ önderliğinde çoklu uzlaşma yoluyla alınacak genel nitelikteki kararların oldukça etkili ve belirleyici olacağı düşünülmektedir.

DTÖ VE TARIM SEKTÖRÜ: GEÇMİŞE DÖNÜK BİR DEĞERLENDİRME

GATT ve sonrasında kurulan DTÖ'nün dünya ticaretinin serbestleştirilerek piyasa mekanizmasının işlerliğinde rekabet ortamının geliştirilmesi yönündeki gayreti, Uruguay Turu'na dek tarım sektörünü diğer sektörlerden ayırmış ve tarım sektörüne daima bazı istisnalar tanımıştır. Bunun sebebi tarım sektörünü diğer sektörlerden ayıran yapısal bazı özellikleriyle ilişkilendirilebilir. Zira tarım sektöründe arzın teknolojik gelişmelere karşın hala belirli ölçülerde doğa koşullarına bağlı olması, arzın fiyat esnekliğinin katı oluşu sonucunu beraberinde getirmektedir. Öte yandan tüketimde doyum noktasına ulaşıldıktan sonra talebin fiyat ve gelir esnekliğinin düşük oluşu, tarım sektörüne özgü bir diğer yapısal özelliktir. Yine tarımsal üreticilerin birbirlerinden kopuk ve homojen olmayan topluluklardan oluşması, genelde üreticilerin gelir düzeylerinin düşüklüğü ve tarımsal faaliyetlerin sosyal boyutunun bulunması tarım sektörüne özgü diğer özellikler olarak sıralanabilir. Bu özelliklerin bir yansıması olarak tarım sektöründe fiyat ve gelir

ABD ve İsveç gibi gelişmiş ülkelere kıyasla rekabet gücünün çok ileri seviyelerde olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu sektörler gerek tarife gerekse tarife dışı engeller bakımından en çok korumaya tabi olan sektörlerdir. (UNCTAD 1999: 137).

istikrarsızlığı olduğundan bu durumu giderebilmek için Uruguay Turu'na kadar tarım ürünleri ticareti genel kurallar dışında özel bazı kurallara tabi olmuştur. Ancak özellikle 1980'li yıllardan itibaren yüksek oranlı korumanın beraberinde getirdiği, gelişmiş ülkelerde arzın talebi aşması sonucu oluşan tarımsal ürün stokları ve gelişmekte olan ülkelerin tarımsal ürünleri için giderek yükselen pazar arayışları, Uruguay Turu'nda tarımsal ürünler ticareti için liberal sayılabilecek yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu arayışların ifadesini Uruguay Turu nihai senedinde yer alan Tarım Anlaşması'nın aşağıda sıralanan üç temel ve iki alt maddesinde bulmak mümkündür.

1. Pazara Giriş Kuralı: Tarım ürünleri ithalatında uygulanan kota ya da prelevman gibi tarife dışı engellerin tümünün gümrük tarifelerine dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Gümrük tarifelerinin ise 1986-1988 dönemi esas alınarak gelişmiş ülkelerde 1995-2000 arasındaki dönemde %36, gelişmekte olan ülkelerde 1995-2004 arasındaki dönemde %24 oranında düşürülmesi öngörülmektedir.

2. İhracat Sübvansiyonları ile İlgili Kural: 1986-1990 dönemi ortalaması esas alınarak, altı yıl içerisinde ihracat sübvansiyonlarının değer olarak %36 oranında, miktar olarak %21 oranında azaltılması kararlaştırılmıştır. Gelişmekte olan ülkeler için öngörülen oranlar ise %24 ve %14'tür.

3. İç Desteklerle İlgili Kural: Gümrük tarifelerinde olduğu gibi 1986-1988 dönemi esas alınarak tarımsal üretime sağlanan iç desteklerin gelişmiş ülkelerde altı yılda %20, gelişmekte olan ülkelerde on yılda %13.3 oranında azaltılması kabul edilmiştir.

4. Uyum ile İlgili Kural: Ticari ilişkilerde bulunan ülkelerin ekonomilerine zarar vermeyen ve ticareti saptırıcı etkisi oldukça sınırlı olan, ancak "yeşil kutu"^{**} önlemleri sınıfında bulunmayan iç destekler ve ihracat sübvansiyonlarının dokuz yıl süre ile uygulanmasına izin verilmiştir.

5. Sağlık Önlemleri ile İlgili Kural: Ticarete konu olan mal ve ürünlerin insan, hayvan ve bitki sağlığına zarar vermeyecek ölçütlerle

^{**} Yeşil Kutu önlemleri, bölgesel kalkınma boyutu bulunan ve üretim ile ticareti asgari düzeyde etkileyen politikalar olarak tanımlanabilir. Bunlar arasında araştırma, içsel gıda yardımı, ürün sigortası, çevre ve gıda güvenliği programları yer almaktadır (WTO 1999a: 37), (www.ers.usda.gov/briefing).

belirlenmesi ve ölçütlerin ülkeler arasında ayırım yapmadan uygulanmasını öngörmektedir (Şahinöz 1997: 129-130, WTO 1998 a : 48).

2000'Lİ YILLARIN BAŞINDA DTÖ'NÜN TARIM SEKTÖRÜNE YÖNELİK DÜZENLEME ARAYIŞLARI

DTÖ'nün Uruguay Turu ile birlikte belirgin hale gelen "tarım sektörünü de artık diğer sektörler için geçerli olduğu gibi serbest ticaret ilkeleri doğrultusunda uluslararası ticarete açma isteği" nin iki binli yılların başlangıcında temel eğilim olması muhtemel görünmektedir. Bu nedenle iki binli yıllara dönük olarak tarım sektörüyle ilgili anahtar konuları ticaretin artan oranlı serbestleştirilmesi perspektifinden değerlendirmek gerekmektedir. Bu konuların tümü korumacılığı azaltmaya ve ticarete ülke ayırımını kaldırmaya yönelik biçimde düzenlenmektedir. Türkiye'nin önümüzdeki yıllardaki tarımsal ürün ticaretinde belirleyici olabilecek bu konular aşağıda incelenmiştir.

1. Bölgesel Ticaret

Günümüzde ekonomik olarak hakimiyet kazanan globalleşme olgusuyla birlikte büyük ivme kazanan ticarete bölgeselleşme eğilimleri, ulus devletler arasında süregelen klasik mal ve hizmet ticaretinin oldukça ötesine geçmiş ve yepyeni bir çehre kazanmıştır. Öyle ki bölgesel ticaret geçmişte geçerli olan dar anlamıyla, aynı bölgede bulunan çeşitli ülkelerin beraberce karar alarak aralarında uygulamakta oldukları vergi ve miktar kısıtlamalarını kaldırıp, üçüncü ülkelere karşı serbest ticaret bölgeleri yoluyla "bağımsız", ekonomik birlikler yoluyla ise "ortak" bir gümrük tarifesi uyguladıkları birleşmeler olarak tanımlanmaktaydı. Bu tür birleşmelere örnek olarak NAFTA (Kuzey Amerika Bağımsız Anlaşması), APEC (Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği), MERCOSUR (Güney Amerika Ekonomik İşbirliği) ve AB (Avrupa Birliği) verilebilir. Günümüzde ise bölgesel ticaret daha derin bir entegrasyona doğru yönelme içerisine girmiştir. Nitekim tercihli ticaret anlaşmaları bir yandan mal ve hizmetler ticaretinde, faktör hareketlerinde, çevre ve emek standartlarında daha fazla liberalizasyonu hedeflerken, üye ülkelere politik anlamda geçmişte olduğundan çok daha fazla yaptırımı beraberinde getirmektedir (Srinivasan 1999: 61). Örnek olarak NAFTA uygulanacak ticari yöntemlerin uyumu ve AB benzeri, yönetimlerin üst birleşmesi anlamında bölgesel entegrasyondan farklı olarak bölge dahilinde minimum davranış beklentileri ve tatbiki üzerinde yoğunlaşmıştır. "Yeni Bölgecilik" adı verilen bu yaklaşımla yeni çalışma alanları konusunda bölgesel anlaşmaların hassasiyetine dikkat çekilmektedir. Nitekim NAFTA pek çok yeni çalışma alanları konusunda kayda değer ilerlemeler sağlamıştır. Bunlar arasında çevre, emek standartları, yatırım,

finansal hizmetler, telekomünikasyon ve ulaştırma sayılabilir (Evans ve Walsh, 1995: 13). Dolayısıyla “Yeni Bölgeciliğe” bağlı olarak bölgesel ticaretin mevcut bölgelerden diğer komşu ülkelere yayılarak gelecekteki ekonomik büyümenin doğal sınırlarını temsil ettiğini savunmak olası hale gelmiştir (Srinivasan 1999: 59). Bu olasılığı destekleyen bir gelişme, APEC tarafından 1994 yılında kabul edilen Bogor Deklerasyonu ile hayata geçirilmiştir. Buna göre ABD, Çin ve Japonya gibi gelişmiş ülkelerin katılımıyla 2010 yılında faaliyete geçecek olan serbest ticaret bölgesinin, dünya üretiminin yarısını karşılayacağı öngörülmektedir (Öymen, 2000: 93).

DTÖ'nün bölgesel ticaret anlaşmalarını gündemine almasının öncelikli nedeni, bölgesel anlaşmaların genel ticari anlaşmalara yeğlenmesi sonucu artan önemine dayanmaktadır. Ülkelerin bölgesel ticaret anlaşmalarını genel ticaret anlaşmalarına tercih etmelerinin sebeplerini dışsal ve içsel olmak üzere iki grupta toplamak mümkündür. Dışsal sebepler arasında öncelikle DTÖ öncesinde GATT tarafından gerçekleştirilen ticaretin serbestleştirilmesi yönündeki girişimlerin tarife dışı engeller konusundaki başarısızlığı gelmektedir. GATT 1948'den beri yapılan ticari görüşmelerde tarifelerde önemli indirimler sağlamış olmasına rağmen, tarife dışı engellerde aynı başarıyı sağlayamamıştır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler ihracatlarında karşılaştıkları tarife dışı engellerin olumsuz etkilerinden yakınmakta ve bölgesel anlaşmalara yönelmektedirler. Bunun yanısıra alınan genel ticari kararların ticarete değişen koşullara uyum sağlamadaki yetersizliği bir diğer etkin dışsal faktör olarak gözükmektedir. Bankacılık, sigortacılık, telekomünikasyon, sermaye piyasalarının liberalizasyonu ve enformasyon teknolojisindeki hızlı gelişmeler sürekli ve yeni ticari kararları gerekli kılmaktadır. Nitekim 1994 yılında gerçekleştirilen APEC zirvesinde başta Japonya ve ABD olmak üzere katılımcı ülkeler görüşmelere maliye, telekomünikasyon ve bilgi, ulaştırma, bilim ve teknoloji, çalışma bakanlıkları nezdinde katılmışlardır (Evans ve Walsh 1995: 14). İçsel sebeplere gelince, değişik konularda uzlaşma sağlanabilmesinde zaman faktörü belirgin bir problem olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim en son önemli ticari kararların alındığı ve DTÖ'nün temelini oluşturan Uruguay Turu ancak yedi yılda (1986-1993) sonuçlanabilmiştir. Oysa ABD ile Kanada arasındaki serbest ticaret görüşmeleri sadece on sekiz ayda tamamlanmıştır. Son olarak genel ticaret görüşmelerinde ilgili tüm tarafların tatmin edilmesi gerekmekte iken bölgesel görüşmelerde az sayıda ülkenin el sıkışması yeterli olmaktadır (Büyüktaşkın, 1997: 157).

Bölgesel ticaret anlaşmalarının gündeme alınmasının diğer nedenini ise bu tür anlaşmaların DTÖ'nün çoklu ticaret sistemi ile uyumlu olup olmadığı konusundaki tartışmalar oluşturmaktadır. Bu konuda DTÖ bölgesel ticaret

anlaşmalarının oluşumu ve dönüşümü konusunda ayrıç olarak “diğer DTÖ üyelerine engel oluşturmama” ilkesine sadık kalınması yaklaşımını benimsemiştir. Bu konuda geniş anlamda iki kriter dikkate alınmaktadır. Öncelikle bölgesel ticari anlaşma sonucu uygulanan “tüm” yeni dışsal tarifeler için anlaşma öncesinde bireysel olarak katılımcı ülkelerce anlaşma dışında kalan ülkelere uygulanmakta olan oranların üzerinde olmaması şartı getirilmektedir. Ardından birlik veya serbest bölge dahilindeki ticaretin esas itibariyle liberalize olmasına dikkat edilmektedir (Evans ve Walsh, 1995: 11). Anlaşmaların ticareti engelleyici ve saptırıcı etkilerinin ortaya çıkması olasılığı karşısında alınması gereken önlemler konusunda ise çeşitli görüşler ileri sürülmektedir (Kennedy, Koo ve Marchant, 1999: 1135-1136). Bir yaklaşım, bölgesel ticaret anlaşmalarının ticareti saptırıcı etkilerinin ancak üçüncü ülkelerin tazmin edilmesi yoluyla giderilmesi şartıyla DTÖ’ce kabul edilmesini önermektedir (Josling 1998). Diğer yaklaşım ise bölgesel ticaret anlaşmalarının genişlemesinin global serbest ticareti geliştireceği beklentisiyle tartışmaya katılmakta ve bölgesel anlaşmaların şartsız kabulü yönünde görüş belirtmektedir (Baldwin ve Venables, 1995: 1597-1644). Üçüncü ve diğer görüşlere temelden karşı olan yaklaşıma göre ise bölgesel ticaret anlaşmalarının ticareti saptırıcı etkilerinin egemenliğine bağlı olarak bu anlaşmalar global ticaretin liberalizasyonuna engel olabilmektedir. Bu durumda geliştirilen öneri, özellikle APEC ve Transatlantik Serbest Ticaret Bölgesi gibi üzerinde görüşmelerin sürdüğü büyük serbest ticaret bölgeleri için ertelemeye gidilmesidir (Panagariya, 1998).

2. Resmi Ticaret

Tarım konusunda gelecekteki DTÖ görüşmelerinin yoğunlaşacağı ikinci konu başlığını resmi ticaret oluşturmaktadır. Resmi ticaret, dış ticaretin yönü ve miktarını etkileyen devlet benzeri temsilcilerin aktiviteleri olarak tanımlanabilir (Kennedy, Koo ve Marchant, 1999: 1136). Örnek olarak çiftçiden alım yapan TMO, Fiskobirlik gibi kuruluşları resmi ticaret kapsamında ele alıp değerlendirmek mümkündür. DTÖ resmi ticaretle ilgili endişelerini “resmi ticari girişimlerden kaynaklanan dünya piyasalarındaki potansiyel bozulmalar” başlığı altında sorgulamaktadır. Bu bozulmalar arasında önceliği, resmi ticari girişimlerin tarımsal ürünleri üreticilerden satın alarak piyasada fiyat belirleme gücüne sahip olması almaktadır. Zira resmi ticari kuruluşlar dünya piyasalarında karlarını maksimize edebilmek için fiyat üzerinde değişiklik yapmak suretiyle etkili olabilmektedirler. Bu durum, DTÖ’ce resmi ticari kuruluşların tarımsal ürün piyasalarında özel firmalar karşısında elde edebilecekleri bir haksız rekabet olarak değerlendirilmektedir. Resmi ticari kuruluşlar ile ilgili bir diğer kaygı, bu tip kuruluşların şeffaflığı ile ilgilidir. Pek

çok ülkede resmi kuruluşların maliyet ve satış fiyatları ile ilgili açık bilgileri elde edebilmek mümkün değildir. Bu bilgi yetersizliği de haksız rekabeti artırıcı bir durum yaratabilmektedir. Son olarak resmi ticari kuruluşlar genellikle kendi üreticilerine sübvansiyon sağladıklarından ve sübvansiyonla ilgili bilgiler hükümet ve resmi kuruluş arasındaki gizlilik esasına dayalı ilişkiye bağlı olarak saklı tutulduğundan, içsel desteğin keşfedilmesi mümkün olamayabilmektedir (Josling, 1998).

DTÖ kendi disiplinlerini delici bir role sahip olan resmi kuruluşlar hakkında gelecekteki görüşmelerde bazı kısıtlamalara gitme eğilimindedir. Bu eğilimler arasında resmi ticari kuruluşların şeffaf olması, sübvansiyon bakımından nötr olması ile piyasalarda güç kullanarak fiyat belirleme ve fiyat tahribatı yapmamaları sayılabilir.

3. Biyoteknoloji

21. Yüzyılda tarımsal üretim teknolojisindeki gelişmelerin motoru olma özelliğine sahip olması muhtemel biyoteknolojik gelişmeler, gelecek DTÖ görüşmelerinde önemli bir yere sahip olacaktır. Çünkü tarımsal biyoteknoloji, tarımsal üretimi artırma yoluyla global gıda arzı güvenilirliğine önemli katkılarda bulunmakla beraber çevreyi de korumaktadır. Biyoteknolojideki gelişmelerle birlikte genetik olarak dönüşüme uğratılan organizmalar (GMOs) mısır veya soya fasülyesi içermekte ve haşerat ve böcekler ile ilaç kullanımı sonucu oluşabilecek hasarlara karşı dayanıklılığa sahip bulunmaktadır (Kennedy, Koo ve Marchant, 1999: 1136). DTÖ'nün bu türden dönüşüme tabi tutulmuş organizmaları içeren ürünler konusundaki çabası, ürün farklılıkları konusunda uluslararası standardizasyonun sağlanmasıdır. Çünkü biyoteknoloji sayesinde farklılaştırılmış ürünler uyum kurallarının işlememesi sebebiyle ülkeler arasında karşılıklı olarak kabul görmemekte, bu da dış ticaret açısından potansiyel bir engel oluşturmaktadır. Örneğin gelişmiş ülkelerin pek çoğu tarımsal ürünler ithalatında SPS (Sanitary and Phytosanitary) adı verilen sıhhi ve bitki sağlığı ölçütlerini aramaktadır. Bu ölçütler giderek daha karmaşık hale gelmekte ve bazı durumlarda henüz ihracatçı ülkeler için mümkün olmayan bir teknoloji seviyesine ihtiyaç gösterebilmektedir. Bu konuda ihracatçı ülke ürün testi için gerekli laboratuvar, personel ya da araç gerece sahip olamayabilmektedir.

Biyoteknoloji alanında dış ticarete engel teşkil eden bu durumların giderilmesi için DTÖ SPS ölçütleri konusunda gelişmekte olan ülkelerle yapılan anlaşmalar çerçevesinde diğer uluslararası organizasyonlarla işbirliği halinde ulusal ve bölgesel seminerler gerçekleştirmektedir. Ayrıca gelişmekte

olan ülkelere teknik yardım, araştırmacı ve ulusal düzenleyici acentaların kurulması ile sürdürülmekte ve böylece gelişmekte olan ülkelerin SPS ölçütlerine itaati ve ithalatçı ülkeler tarafından istenilen SPS korumasında uygun seviyeye ulaşmaları amaçlanmaktadır (WTO, 1998 b: 51).

4. Çevre

DTÖ'nün temelini oluşturan GATT, kuruluşundan bu yana kendisini çevre sorunlarının dışında tutmaya ve sadece dünya ticaretini belirli prensipler çerçevesinde yönetmeye ve yönlendirmeye çabalamıştır (Aruoba, 1995: 23). Bunun sebebi çevreci politikaların beraberinde getireceği yaptırımların firmaların maliyet fonksiyonları üzerinde olumsuz etki yapması olasılığının yüksek oluşu ile ilişkilendirilebilir. Nitekim çevreci anlamda uluslararası ilk resmi girişim olarak nitelenebilecek BM'in 1972 yılında Stockholm'de düzenlediği I. Dünya Konferansı'ndan kısa bir süre önce GATT bünyesinde "çevre kuralları ve önlemleri ve uluslararası ticaret çalışma grubu" kurulmasına karşın, bu grup ilk toplantısını ancak 1991 yılında gerçekleştirebilmiştir (Evans ve Walsh, 1995: 59-60). Dolayısıyla 1990'lı yıllara kadar olan dönem çevre politikaları açısından bir "tereddüt ve bekleyiş" dönemi olarak adlandırmak olasıdır. Ancak 80'li yıllardan itibaren hızlanan ormanların yok oluşu, çölleşme, erozyon, hava ve su kirliliği, ozon tabakasının delinmesi, çöp ve zararlı atıkların birikmesi gibi eko sistemi tahrip eden gelişmeler sürdürülebilir kalkınma kavramının varlığını tehlikeye düşürmüştür. Bunun üzerine 1992 Rio Konferansı'ndan itibaren GATT çevre konusundaki edilgen anlayışından uzaklaşarak kendisini etken bir tavır almaya yönlendiren, çevre sorunlarının ve nedenlerinin tesbiti, çözüm yöntemlerinin seçimi, koruyucu tedbirlerin finansman kaynaklarının bulunması, doğal kaynakların korunması ile ilgili uluslararası önlemler gibi tartışmaları gündemine almıştır (Şahinöz, 1999).

2000'li yılların başlangıcında ise gerek çevreci grupların giderek artan baskıları gerekse dünya ticaretinde güç sahibi firmaların artan rekabeti, global ekonomik büyümeyi ticaret ve ekonomik entegrasyon yoluyla teşvik eden DTÖ'nü çevre konusunda bazı standartlar geliştirmesi yönünde zorunlu kılmıştır. Zira çevreci gruplar açısından tarım sektörüyle ilgili olarak verimlilik artırıcı kimyasal gübre ve mücadele ilaçlarının aşırı kullanımı sonucu oluşan birikmenin toprak ve suya verdiği zararlar, kullanımı artan hormon ve kimyasal maddelerin oluşturduğu hastalıklar, hava kirliliği, erozyon v.b daha bir çok doğayı tahrip eden gelişme uluslararası çevre standartlarının oluşturulması yönündeki baskılara kaynaklık etmektedir. Öte yandan standartlar konusundaki baskıların bir de uluslararası ticari boyutu bulunmaktadır. Öyle ki çevreci politika araçları iki geniş kategori altında sınıflandırılabilir ve ilki direk

düzenleyici çevreci araçlarını kapsarken, ikincisi piyasa güçleri aracılığıyla işleyen çevreci araçlardan oluşmaktadır (WTO, 1999b: 120-121). Bunlardan direk düzenleyiciler “kirleten öder” prensibi çerçevesinde bir yaptırım gücüne sahipken (Evans ve Walsh, 1995: 60), piyasa güçleri aracılığıyla işleyenler çevreci politika aracının seçimine bağlı olarak tarımsal ürün ticaretinde söz sahibi olan firmaların stratejik davranış biçimi üzerinde önemli bir etki yaparak karşılığında rekabet edebilirlik konusunda kayıplara neden olabilmektedir. Günümüzde özellikle tarımsal verimliliği artırıcı girdi piyasalarında rekabet koşulları tam olarak işlememekte ve piyasalardaki fiyatlar tekel gücüne sahip bazı firmalarca belirlenmektedir. Tekelci güçler konusunda örnek olarak bir İsviçre petrokimya firması olan Sandoz’un bir kaç yıl içerisinde tohum üretimi alanında dünyanın ikinci büyük şirketi haline gelmiş olması verilebilir (Gürkan, 1995: 69). Uluslararası piyasalarda eksik rekabet koşullarında tarımsal ilaç, tohumluk gibi verimlilik artırıcı girdileri üretip satan firmalar açısından sadece çevreci politikanın üretim maliyetlerini nasıl etkileyeceğini bilmek yetmemekte, ayrıca çevreci politikadan dolayı firmanın piyasa payının nasıl etkileneceğini bilmek büyük önem kazanmaktadır (Ulph, 1999: 82). Zira üretilen verimlilik artırıcı girdilerin özellikle tekel gücüne sahip firmaların biçim, içerdiği maddeler, kullanım, atık, paketlenme ve etiketlenme bakımından benimsediği “yeşil ürün standartlarına” (Evans ve Walsh, 1995: 61) uygun olmasının gerekliliği, diğer firmaların piyasa paylarını tehdit edebilmektedir (Gürkan, 1995: 69).

Sıralanan gelişmelere bağlı olarak önümüzdeki dönemler için DTÖ’nün öncelikli hedefi, sektör bazında uygulanan ulusal çevre politikalarını ortak ölçütler kullanarak uluslararası seviyeye getirmek olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ticaret anlaşmalarının çevre üzerindeki koruma amaçlarına ve hukuka beraberce verdiği zararların uluslararası ticareti ve dolayısıyla gıda güvenliğini tehdit edici boyutlara varması, DTÖ’nü söz konusu standartlar konusunda daha bağlayıcı kararlar almaya teşvik edebilir (Kennedy, Koo ve Marchant, 1999: 1137). Denizler, göller ya da akarsularda organik kirlenmeye yönelik su kalitesi standartları, toprakta istenmeyen düzeylerde tarımsal ilaç birikimine yönelik standartlar aracılığıyla benzeri standartların artırılması beklenilmektedir. Ayrıca çevreyi tahrip edenlere ödetilecek harçlar, vergiler ve fiyat benzeri ödemeler yoluyla “kirleten öder” prensibine sadık kalınarak çevreye duyarlılık konusundaki ekonomik yaptırım araçlarının ağırlaştırılarak devreye sokulması da önümüzdeki dönemler için olası bir diğer gelişme olarak tesbit edilebilir.

DTÖ, GATT TARIM ANLAŞMASI VE AB YAKLAŞIMI

DTÖ'nün önümüzdeki dönemlerde ihracat sübvansiyonları ile destekleri sınırlayıp, piyasalara giriş olanaklarını artırarak tarımsal ticareti daha fazla liberalize etme gayreti içerisinde olacağı kesindir. Ancak bu gayretin AB'nin tarımsal ürünlere uygulamakta olduğu koruma sistemi üzerinde ne denli etkili olabileceği tartışmalıdır. Bu tartışmalara eğilmek, dış ticarete en büyük ortağımız olan AB ile önümüzdeki dönemlerde sürdüreceğimiz tarımsal ürün ticareti hakkında öngörülerde bulunabilmeyi kolaylaştıracaktır. Bu konuda öncelikle Uruguay Nihai Senedi'nde altına imza konulan pazara giriş kuralının doğuracağı muhtemel etkiler incelenmelidir. DTÖ'nün önümüzdeki dönemler için piyasaya girişle ilgili getireceği yaptırımlar AB'de müdahale mekanizmalarıyla desteklenen hububat, yağ, sığır eti, süt tozu gibi ürünler için politika değişiklikleri üzerindeki baskıları geliştirebilir. Yüksek seviyedeki üretim ile birlikte artan ithalat kombinasyonu AB dengeleri üzerinde bir baskı yaratabilir. Öncelikle Uruguay tarife indirimlerinin analizi, bu tür indirimlerin AB müdahalesi ya da içsel dengeler üzerinde baskı yaratmasının beklenmediğini ortaya koymaktadır. Zira AB pek çok tarımsal ürün için "sulandırılmış tarife" adı verilen tarifeyi kullanmaktadır. Sulandırılmış bir tarife ülke içi fiyatı (birlik içi fiyat) ile dünya fiyatı arasındaki açıklığı kapatmak için gerekli olandan daha fazla olan tarifedir (WTO, 1999a: 34). Sulandırılmış tarife uygulamasının önemi şuradadır: tarifenin düşürülmesi ile tarife, iç fiyat ile dünya fiyatı arasındaki açıklık yüzdesine eşit oluncaya değin piyasaya girişi artırmayacaktır. Böylelikle Uruguay Turu nihai senedinde ilk sırada incelenen piyasaya giriş kuralı, kota ve prelevman gibi tarife dışı engellerin gümrük tarifelerine dönüştürülmesi uygulamasına karşın delinebilmekte ve kuralın hedeflediği piyasaya girişi artıramamaktadır. Tarifelerin sulandırılmasının çeşitli yolları bulunmaktadır. AB şu ana kadar 1992 reform paketindeki fiyatlardan oldukça yüksek olan 1986-1988 fiyatlarını baz almak suretiyle "kirlenmiş tarifelendirmeyi" kullanmış ve piyasaya girişi engellemiştir. Bu konuda 1995-1997 arasında AB'nin et ve süt başta olmak üzere hayvansal ürünler ithalatında uygulamış olduğu ortalama tarife düzeyleri kirlenmeyi ortaya koymaktadır. Özellikle sığır eti ve yağda tarife dünya fiyatları ile AB fiyatları arasındaki açıklığı kapatmanın oldukça ötesinde olup, %130'lara kadar çıkmaktadır. Yumurta, hindi, tavuk eti gibi ürünlere uygulanan ortalama tarife düzeyi ise %40'ın üzerindedir. Yine AB'nin kabul ettiği Gündem 2000 sonrasında DTÖ'ce yapılan bir çalışmada tarifedeki sulanma marjı, fiyat açıklığı yüzdesi (tarife eş değeri) ile kota üzeri tarifelerdeki değişmelerin beraberce değerlendirilmesi ile saptanmıştır. Sığır, domuz eti, yağ ve yumurtada sulanma oranları hala oldukça yüksektir. Buna göre Gündem

2000 fiyat indirimlerinin fiyat açıklığını ancak kapatacağı ve sulanma marjını düşüreceği anlaşılmaktadır (WTO 1999a: 34-36).

İçsel desteğe gelince, içsel destek ödemeleri “Amber Box” ve “Blue Box” adı verilen politika paketlerinde toplanmıştır. Bunlardan “Amber Box” piyasa fiyatı desteği, direk ödemeler ve girdi sübvansiyonları gibi direk olarak üretim kararını etkileyen ve ticareti zedeleyici uygulamaları kapsamaktadır. Bu kutuyu oluşturan politikalar indirim taahhüdüne tabidir. “Amber Box” haricinde üretim üzerinde sınırlamalar getirmeye yönelik “Blue Box” isimli bir ayrıcalıklı politika paketi daha bulunmaktadır. “Blue Box” AB’nin zaman içerisinde daha ileri düzeyde reformlar yapmasına elverişli tazmin edici ödemeleri kapsamaktadır (WTO, 1999a: 37). Öte yandan AB hala kendi içsel destek tavanının altında bulunmaktadır. Çünkü AB, Gündem 2000 reform paketi ile içsel destek ödemelerinin kendi içsel destek tavanının altında olmasını planlamaktadır. Dolayısıyla “Amber Box” ve “Blue Box” kapsamındaki ürünler için geçiş ödemeleri örtüsü arkasında destek ödemelerinde bulunmayı sürdüreceği gibi gözükmektedir.

Uruguay Turu nihai senedinde imza altına alınan ihracat sübvansiyonları için ise ihracat tavanı hacminin bir dizi ürün için bağlayıcı olarak devam edeceği anlaşılmaktadır. AB kendi ihracat tavanında önemli indirimlere gitme eğiliminde olmakla birlikte, bunun daha çok buğday ve domuz eti gibi nisbi olarak daha düşük maliyetlerle üretilebilen avantajlı bazı ürünler için geçerli olacağı düşünülebilir. Diğer tüm tarımsal mallar değer ve hacim tavanlarının idaresi altında olduklarından (hayvansal ürünler, sığır, kabaca hububat) ihracat sınırlaması devam edecektir.

Son olarak AB’nin olası genişlemesiyle ilgili oluşabilecek bazı durumları değerlendirmek gerekmektedir. CEE (Merkezi ve Doğu Avrupa) ülkelerini kapsayacak bir genişleme hayvansal ürünler için AB’nin ihracat hacmi tavanının üzerinde artırıcı bir baskı oluşturabilecektir. Öte yandan genişleme hububat için ihracat sübvansiyonu tavanının altında kalabilmede daha fazla esneklik sağlayabilecektir. Genişlemenin bölgedeki piyasaya giriş olanakları bakımından etkisi ise nötr olarak değerlendirilebilir.

TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Bilindiği gibi Türkiye AB ile bütünleşme yolundaki kararlılığını 11 Aralık 1995 tarihinde Avrupa Parlamentosu’nda oylanarak Gümrük Birliği’ni 1 Ocak 1996 tarihinde uygulamaya sokarak ortaya koymuştur. Her ne kadar AB üyesi olmadan Gümrük Birliği’ne dahil olarak “AB üyeliğinin beraberinde

getireceği haklara sahip olmaksızın bazı ödünler verme gibi” kaygı verici bir ortam yaratılmışsa da bu durumu bir nevi Birliğe dahil olmanın ön şartı olarak kabullenmek gerekmektedir (Kongar, 1998: 497). Türkiye uzun vade de olsa Birliğe üye olma hedefinden uzaklaşamayacağına göre, tarım ürünleri ticareti konusundaki öngörülerini, DTÖ'nün AB'ye tarımsal politika değişiklikleri konusunda yaptığı baskılar çerçevesinde oluşturmak gerekmektedir. Çünkü Türkiye Gümrük Birliğine giren ve AB'ye tam üyeliği hedefleyen bir ülke olarak kendi tarımını söz konusu politika değişiklikleri yönünde hazırlamak ve gerekirse yapısal bazı değişiklikleri gerçekleştirmek zorundadır.

DTÖ'nün tarım sektörüne dönük bakış açısı ve AB konusunda yapılan değerlendirmelerin ışığında ihracat açısından Türkiye'nin tarife indirimlerine çok fazla ümit bağlamaması gerektiği ileri sürülebilir. Zira AB üyeliği gerçekleşmeksizin Türkiye'nin tarımsal mallar ihracatında “kirlenmiş tarife” engeline takılması ihtimali önümüzdeki dönemler için olası gözükmemektedir. Tarımsal ürün ihracı bakımından alınması gereken önlem sıhhi ve bitki sağlığı ölçütleri (SPS) ve çevre ölçütleri ile ilgilidir. Çünkü AB ülkeleri ve diğer gelişmiş ülkeler tarımsal ürün ithalatında dayatmakta oldukları SPS ölçütlerini giderek daha karmaşık hale getirmektedirler. Bu durum Türkiye açısından ihracata konu olan bazı ürünler için istenilen ölçütün yerine getirilebilmesi açısından yeterli teknoloji düzeyine sahip olmama temeline dayanan bazı sorunların devamı anlamına gelmektedir. Söz konusu sorunların üstesinden gelinmesi için öncelikle ürün sertifikası uygulaması yaygınlaştırılmalı ve ihracata dönük ürünler düzenli bir biçimde kayıt altına alınmalıdır. Ardından DTÖ başta olmak üzere diğer uluslararası organizasyonlarla işbirliğine gidilerek SPS ölçütleriyle ilgili test laboratuvarları ve bu laboratuvarlarda çalışabilecek eğitimli personel konularında teknik yardıma başvurulması düşünülmelidir. Ayrıca SPS konusunda geliştirilen en son teknolojilerin tarımsal araştırma enstitülerinin gerçekleştireceği bölgesel seminerler ve kurslar vasıtasıyla üreticiye ulaştırılması sağlanabilir. Böylece üreticinin uluslararası ölçütlere uygun ürün yetiştirme konusunda bilinçlenmesi konusunda somut adımlar atılmış olacaktır.

Çevre konusuna gelince, Türkiye biyolojik çeşitlilik açısından sahip olduğu şansını değerlendirmek zorundadır. Bu konuda öncelikle 20. Yüzyılın son çeyreğinde büyük ivme kazanan yeni hayvan ve bitki türlerinin geliştirilmesi çabalarının önümüzdeki yüzyılda daha da hızlanacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin genetikçilere göre dünyanın on iki gen merkezinden biri olma özelliğinden hareketle gen merkezlerini ve biyolojik rezerv alanlarını belirleyip koruma altına alması bu ilerlemelerin gerisinde kalmamasına katkıda bulunacaktır. Öte yandan tohumluk teknolojisinde meydana gelen gelişmelere

paralel olarak tohum ticaret sertifikası uygulamasının toprak kirlenmesine yol açabilecek kontrolsüz ithal tohum girişinin engellenmesi amacıyla kullanımına devam edilmesi bir diğer çevreci tedbir olarak değerlendirilebilir. Yine orman tali ürünü adı verilen bitkisel ve hayvansal ürünlerin patent alımı için gerekli düzenlemelerin hızlandırılması, tarımsal ürün ihracına önemli katkılar sağlayabilir (Gürkan, 1995: 70-71). Son olarak ihracata yönelik tarımsal ürünlerimiz için “yeşil ürün standartları” adı verilen, ürünlerin paketlenmesi, etiketlenmesi (tescili) ve yeniden dönüşümünü içeren uluslararası standartlara uygunluğun sağlanabilmesi için ihracatçı firmalara çevre standartlarına uygun bir sertifika ya da belgeye sahip olma zorunluluğu getirilmesi önümüzdeki dönemler için tarife dışı ihracat engellerinin aşılmasında gerek şart olarak görülmektedir. (Evans ve Walsh, 1995: 61). Ülke içerisinde gerçekleştirilecek sayılan girişimlere benzer çabalar ile dış ticarete yönelik ulusal çevre politikalarının, uluslararası çevre politikalarına entegrasyonu sağlanarak tarımsal ürün ihracatımız çevre standartları sebebiyle doğabilecek engellerden arındırılabilmesi gibi ülkemizin sahip olduğu çevresel değerlere de sahip çıkılabilecektir.

İthalat konusunda Türkiye'nin dikkat etmesi gereken husus, DTÖ kararları uyarınca indirimi öngörülen ihracat sübvansiyonları sonucunda artması muhtemel ithalat maliyetleri ile ilgilidir. Çünkü son yıllarda değer ve miktar olarak artan oranlarda ithalatçısı haline geldiğimiz bazı tarımsal ürünlerde dünya piyasa fiyatları ancak uygulanan ihracat sübvansiyonları sayesinde düşük tutulabilmektedir. Önümüzdeki dönemler için AB sübvansiyonlu ihracatta indirim gitmeyi hedeflediğine göre ithalatçısı olduğumuz tarımsal ürünlerde fiyat artışlarının ortaya çıkması kaçınılmaz görülmektedir. Nitekim AB'nin geçmiş yıllarda çeşitli tarımsal ürünlerde birim başına uygulamakta olduğu ortalama sübvansiyonlu ihracat miktarı ile Gündem 2000'de öngörülen sübvansiyonlu ihracatı beraberce gösteren tablo ile Türkiye'nin son yıllardaki bazı tarımsal ürünlere ait ithalat rakamlarını gösteren tablonun birlikte değerlendirilmesi bu konuda önemli ipuçları vermektedir.

Tablo 1'den izlenebileceği gibi tüm ürünlerde Gündem 2000'e göre sübvansiyonlu ihracat önemli ölçülerde düşüş gösterecektir. Örneğin süt tozunda ton başına Euro cinsinden sübvansiyonlu ihracattaki düşüş oranı %49'u bulurken buğdayda bu oran %100'ü bulmaktadır.

Tablo 1: AB'de Birim Başına Ortalama İhracat Sübvansiyonu:
1995/1996-Gündem 2000

Ürün	1995	1996	Gündem 2000	1995	1996	Gündem 2000
	Ton/euro	Ton/euro	Ton/euro	Fiyatın%si	Fiyatın%si	Fiyatın%si
Buğday	43	22	0	29	16	0
Arpa	46	33	15	34	27	15
Pirinç	342	319	330	77	79	78
Tereyağ	1750	1999	1382	53	61	50
Süt tozu	584	631	299	28	31	17
Peynir	1036	675	396	29	18	12
Beyaz et	277	182	167	23	13	13
Kırmızı et	1478	1297	874	56	51	42

Kaynak: WTO 1999a: 39.

Tablo 2: Türkiye'nin 90'lı yıllarda Tarımsal Ürünler İthalatının Bazı Alt
Gruplar İtibariyle Gelişimi (Milyon \$)
(Uluslararası Ticaret Sınıflamasına Göre)

Ürün Gurubu	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
Et ve et ürünleri	34	34	32	10	78	26	2	1	-
Süt ve süt ürünleri	21	31	31	20	36	43	32	37	-
Hububat ve hububat ürünleri	106	159	347	159	462	788	719	480	418
Hayvansal ve bitkisel sıvı ve katı yağlar	393	375	403	454	631	509	570	521	436

Kaynak: DİE 1999: 489-491 ve HDTM 2000: 123.

Öte yandan Tablo 2'den izlenebileceği gibi 1991-1999 aralığında et ve et ürünlerinde ortalama 27.1 milyon, süt ve süt ürünlerinde 31.3 milyon, hububat ve hububat ürünlerinde 404.2 milyon ve hayvansal ve bitkisel sıvı ve katı yağlar kategorisinde ise 476.8 milyon \$'lık ithalat gerçekleştirilmiştir. Bir öngörü olarak 2000'li yıllarda hayvansal ürünler ithalatı yeniden başlayıp tüm ürünlerde bu ortalamalar civarında bir ithalat gerçekleştirilse dahi, AB'nin sübvansiyonlu ihracatta önemli indirimlere gideceği düşünüldüğünde Türkiye'nin ithalat maliyetlerinin önemli ölçülerde artacağı hesaplanabilir. Birim başına ortalama ihracat sübvansiyonundaki indirimlerin sonucu fiyat artışları olarak beklenilmelidir. Örneğin buğdayda ortalama ihracat sübvansiyonu 1996 yılı itibariyle fiyatın %61'ine denk iken Gündem 2000'de bu oranın 2005 yılından itibaren sıfıra indirilmesi öngörülmektedir. Dolayısıyla

Türkiye'nin ithalatına gelecek olan fiyat artışından doğacak ek yükün tüm hububat ve hububat ürünleri kategorisine yansıtılacağı düşünülürse ortalama rakamlardan hareketle yaklaşık 65 milyon \$'lık ek maliyete katlanılmak durumunda kalınacağı tesbit edilebilir. Ülke içerisinde yükselme eğiliminde olan et ve et ürünleri ile süt ve süt ürünleri fiyatlarının ithalatı yeniden gündeme getirmesi durumunda bu ürün gruplarında da ek maliyetlerin ortaya çıkması olasılığı dikkate alınmalıdır. Bu koşullarda Türkiye tarımı açısından ihmal edilmiş bulunan hayvancılığın üretim aşamasında devlet tarafından desteklenerek verimlilik artışıyla birlikte fiyat istikrarının sağlanması çıkar yol olarak gözükmektedir. Hayvancılığın temel geçim kaynağı olarak yapıldığı Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde terörün etkisini giderek kaybettiği düşünülürse doğru planlanmış uygun teşvik ortamında hayvancılığın yeniden çabuk mesafe alacağı iddia edilebilir.

SONUÇ

Dış ticarete serbest piyasa ilkeleri çerçevesinde gelişen liberalizasyon çabalarının 1947'den beri hazırlayıcısı ve deneticisi olan GATT bu misyonunu 1995'te DTÖ'ne devretmiş ve DTÖ bu konuda uluslararası temel yönlendirici kurum olduğunu tüm dünya ülkelerine kabul ettirmiştir. Tarım sektörü DTÖ kurulana dek yapısal bazı özelliklerine bağlı olarak "müdahaleden arınma" konusunda bazı istisnalara tabi olma özelliğini korumuştur. Ancak DTÖ'nün kurulmasına kaynaklık eden Uruguay Turu sonrasında tarım sektörü için de artan ölçülerde liberalizasyon anlayışı geçerlilik kazanmıştır. Uruguay Turu'nun sona ermesinden günümüze kadar geçen dönemde tarımsal ürün ticaretinde bu anlayışın iki önemli etkisi belirgin olarak ortaya çıkmıştır. Bunlardan ticaretin serbestleştirilmesi açısından olumlu olarak değerlendirilebilecek olan ilki, ticaretin önündeki tarife ve kotalardan oluşan görünür engellerde başta gelişmiş ülkelerce olmak üzere önemli ölçüde indirimlere gidilmesidir. Ticaretin serbestleştirilmesi konusunda şüpheyle yaklaşılması gereken ikinci etki ise ticarete gelişmiş ülkelerin öncülüğünde pek çok tarımsal ürün için çeşitli ölçüt ve standartların geliştirilmiş olmasıdır. Bu iki etkiye bağlı olarak DTÖ'nün ticaretin serbestleştirilmesine yönelik çabalarının, gelişmiş ülkelerin çizdiği rotada şekillendiği ve önümüzdeki dönemlerde de bu rotada devam edeceği anlaşılmaktadır.

Dış ticari ilişkiler bakımından dünya ülkeleriyle entegrasyonu giderek artan ve Avrupa Birliği'ne girme yolunda çabalarını sürdüren Türkiye içinde bu yeni çizilen rotanın dışında yol alınması imkansız görünmektedir. Özellikle en büyük dış ticaret ortağımız olma özelliğini sürdüren AB ülkelerinin bu rotayı ABD ile birlikte çizen ülkeler olduğu düşünüldüğünde Türkiye'nin tarımsal

politikalarını DTÖ kararları çerçevesinde geliştirmesinin ve bu kararlar doğrultusunda önlemler almasının gereği daha iyi anlaşılmaktadır. Bunlar arasında bulunan, içsel çevre politikalarını uluslararası çevre politikalarıyla uyumlaştırmak, biyoteknoloji konusundaki gelişmeleri yakından takip ederek özellikle ihracatçısı olduğumuz tarımsal ürünleri SPS ölçütlerine uygun hale getirmek ve ürün alımı yapan resmi kuruluşları daha rasyonel çalışan kurumlar haline dönüştürmek öncelikli olanlarıdır. Ayrıca ticari ilişkilerde etkinliğini giderek artıran ticarete bölgeselleşme eğilimlerine bağlı olarak önümüzdeki dönemlerde yapılacak çoklu tarımsal ticaret görüşmelerinde ortak ticari ilgiler açısından kurulma olasılığı yüksek koalisyonlar içerisinde yer alma gayreti de içsel çabalar kadar önem taşımaktadır. Böylece ülkemiz tarımının gelişmekte olan ülkeleri ilgilendiren ihracat kısıtlamaları, gıda güvenliği, stok politikaları ve farklılaşmış muamele gibi konularda gelişmiş ülkeler karşısında oluşturulacak yaptırım gücüne katkı sağlayabileceği gibi elde edilecek olan ortak kazanımlardan da fayadalanabileceği düşünülmektedir

KAYNAKÇA

- Aktan, O. (2000), "Bölgesel Bütünleşmeler: Global Serbestleşmeden Bölgesel Anlaşmalara", *Hacettepe Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, XVIII, 1: 29-37.
- Aruoba, Ç. (1995), "Ticaret ve Çevre Politikaları.", *GATT ve Çevre*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- Baldwin R.E. ve A. Venables (1995), "Regional Economic Integration." *Handbook of International Economics*, Vol 3: 1597-1644, Ed: Grossman and Rogoff, Amsterdam.
- Büyüktaşkın, Ş. (1997), *Dünya Ticaret Sistemi (GATT ve Türkiye)*, Esbank Yayını, Ankara.
- DEBUD (2000), *Avrupa Birliği Yolunda 2001 Bütçesi*, Tübitak Feza Gürsey Konferans Salonu. Ankara.
- DİE (1999), *İstatistik Yıllığı*, DİE Matbaası, Ankara.
- Evans, P. ve J. Walsh (1995), *The EIU Guide to World Trade Under WTO Research Report*, The Economist Intelligence Unit Limited.
- Gürkan, B. (1995), "Uluslararası Ticaret Anlaşmalarında Ekolojinin ve Biyolojik Kaynakların Önemi", *GATT ve Çevre*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını.
- HDTM (2000), *Aylık İstatistikleri*, Ocak.

- Josling, T (1998), "Regionalism in Agricultural Trade Reform." Paper Presented at *Instituto Nazionale di Economia Agraria (INEA)*, Rome, March.
- Kennedy, L.P, W. Koo ve M.A. Marchant (1999), "Key Issues and Challenges for the 1999 World Trade Organization Agriculture Round", *American Journal of Agriculture Economics*, Vol 81, No: 5.
- Kongar, E. (1998), *21. Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Öymen, O. (2000), *Geleceği Yakalamak, Türkiye'de ve Dünyada Küreselleşme ve Devlet Reformu*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Panagariya, A. (1998), "The Regionalism Debate: An Overview" Presented Paper at *The International Agricultural Trade Research Consortium (IATRC)*, Decemb.
- Srinivasan, T.N (1999), *Developing Countries and the Multilateral Trading System* Westview Press, United Kingdom.
- Şahinöz, A. (1997), "GATT Tarım Anlaşması ve Türkiye.", *AB ve GATT Karşısında Türk Gıda Sektörü*, Setbir Yayını, İstanbul.
- (1999) Ders Notları
- Ulph, M. A. (1999), "Envoirmental Policy Instruments and Imperfectly Competitive International Trade", *Trade and the Environment, Selected Essays of Alistair Ulph*, Cheltenham, United Kingdom.
- UNCTAD (1999), *Trade and Development Report*, New York and Geneva.
- WTO (1998a) "Agriculture in the WTO" *Economic Research Service/USDA*, December: 5.
- (1998b) "Developing Countries Issues in the WTO Related to Agriculture.", *Economic Research Service/USDA, December: 48-52.*
- (1999a) "WTO Pressures for Agricultural Policy Change", *Economic Research Service/USDA*, October : 33-44.
- (1999b) *Trade in Information Technology Products and the WTO Agreements* /International Trade Centre, Geneva: 120-124.